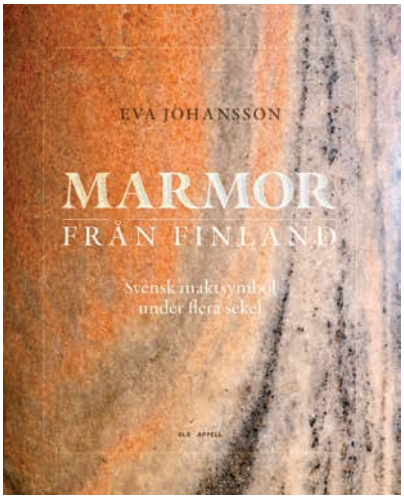
Marmor från Finland

ANNA SARTELL

Johansson, E., 2026. Marmor från Finland – Svensk maktsymbol under flera sekel. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 184 s. 28 €.

Hur kom det sig att en två miljarder år gammal bergart från sydväst om Åbo blev en maktsymbol för Vasaätten? Efter att Gustav Vasa gjort om Sverige till ett arvsrike och centraliserat makten, uppkom ett behov för honom och hans söner att manifestera sitt inflytande materiellt. Ända sedan antiken har rött används som en maktsymbol och det tog sig därför naturligt att den rödbandade marmorn från Vestlax blev en eftertraktad inredningsdetalj. Boken ”Marmor från Finland – Svensk maktsymbol under flera sekel”, skriven av Eva Johansson och utgiven av Svenska litteratursällskapet i Finland (2026), går in på djupet om Vestlaxmarmorns betydelse historiskt sett, med fokus på Vasaättens regeringstid.

Boken består av sex kapitel och 184 sidor, som först ger läsaren en inblick i hur Vestlaxmarmorn ser ut och hur den skiljer sig från den (för det otränade ögat) snarlika Vattholmamarmorn, för att sedan gå in på djupet i användningen av den förstnämnda sorten under 1500- och 1600-talen. Författaren belyser inte bara monarkerna som beställt marmorn för att utsmycka sina slott utan även stenhuggarna som med stor skicklighet huggit ut och polerat marmorn.

Johan III, en av Gustav Vasas söner, hade en stor roll i att Vestlaxmarmorn fick en sådan stor användning. Hans citat “then Steen som är kommen ifrå Finlandh ther till haffwe wij och behagh” gör det tydligt att han uppskattade bergarten. Stenhuggaren Antonius Timmerman, som arbetade med sten från Vestlax redan under Johans tid som hertig vid Åbo slott, var särskilt skicklig på att hugga ut och polera denna rödaktiga marmor. Detta ledde till många leveranser utav Vestlaxmarmor under Johans tid som hertig och kung, och Vestlaxmarmor föredrogs alltid framför andra alternativ såsom kalksten från Öland.

Vestlaxmarmor fraktades till den västra riksdelen i stora mängder mellan 1571 och 1594. De flesta av dessa transporter gick till Stockholm. Marmorn användes bland annat i slottskyrkan i Stockholm, Uppsala och Svartsjö, samt vid renoveringar av Stockholm slott, exempelvis som golvplattor i kung Johan III och drottning Katarina Jagellonicas gemak. Efter drottningens död användes Vestlaxmarmorn i kolonner i hennes gravmonument i Uppsala domkyrka. Med en höjd på över 3 meter är dessa två kolonner praktexemplar på Antonius Timmermans skicklighet.

Trots att frakten från Vestlax tros ha avstannat på slutet av 1500-talet, fick tidigare brutna marmordetaljer nytt liv under 1600-talet. Marmor från Vestlax återanvändes och cirkulerade mellan olika slott och adelns byggen. Vestlaxkolonner återanvändes bland annat av drottning Kristina i hennes lusthus i Kungsträdgården i Stockholm under 1640-talet, samt av adelsman Jakob De la Gardie i palatset Makalös under samma tidsperiod.

På senare tid skedde ytterligare förflyttningar av den värdefulla Vestlaxmarmorn.

Idag kan exempelvis Vestlaxkolonner ses i Haga slott, Täby kyrka, samt i Petersenska huset i Stockholm.

Boken innehåller rikligt med färgbilder över både historiska personer, byggnader och fynd av Vestlaxmarmor. Boken är efter beskrivningen av bergarten till största del skriven i kronologisk ordning. Det finns en tydlig innehållsförteckning och det finns även ett register längst bak i boken där det går att söka efter personer som nämnts.

Något som ger denna bok mer detalj och geologisk kontext är samarbetet mellan författaren och Sten-Anders Smeds, statsgeologen som tillsammans med författaren Eva Johansson har undersökt de historiska fyndigheter de hittat under fältstudierna. Boken innehåller mycket gedigen information om marmorn, både geologiskt och arkitektoniskt på 1500-talet och framåt. Detta lämnar läsaren med en med författaren delad nyfikenhet över var vi kan hitta fler saknade efterlämningar av denna vackra marmor i vår omgivning.

För mig som läsare saknade jag endast två saker i boken, en mer detaljerad karta över områden som regelbundet återkommer i texten samt ett familjeträd över Vasaätten. Det finns visserligen en karta som visar var marmorn härstammar från, samt var Tallinn och Stockholm ligger, men det skulle vara behjälpligt med en karta i större skala som även inkluderar de många slott som nämns i boken, exempelvis Mälsåker slott och Svartsjö slott. Jag uppskattade tabellen på sista sidorna i boken över kända försändelser av Vestlaxmarmor. Det är tydligt att ett enormt arbete ligger bakom denna bok, inte minst i hur noga författaren varit med referenser.

För mig, en svensk geolog som flyttat till Finland, var denna bok en mycket intressant läsning. Denna bok kan starkt rekommenderas för läsare som tycker om både historia och geologi. Eva Johanssons grundliga efterforskning om Vestlaxmarmorn väcker lätt intresse och får läsaren att titta noggrannare när den passerar byggnader med stendetaljer. Enligt

Katarina Jagellonicas gravmonument i Uppsala domkyrka. Foto: Krister Engström.

mig, så måste den mest imponerade efterlämningen vara kolonnerna i drottning Katarina Jagellonicas gravmonument. De två kolonnerna är huggna av samma stenblock parallellt med lagringen, vilket ger en vacker effekt som beskrivs som röda lökringar av bokens författare. Bokens vackra bilder och beskrivningar får mig att se fram emot ett närtida besök till gravmomentet i Uppsala domkyrka.

MSC ANNA SARTELL
(anna.sartell@helsinki.fi)

Avdelningen för geovetenskaper och geografi
Helsingfors universitet

Författaren forskar som doktorand om arktisk vulkanism på Svalbard och kommer ursprungligen från södra Sverige, där hon även arbetat som geologisk guide i Limhamns kalkbrott. De guidade turerna inkluderade information som har mycket gemensamt med det som beskrivs i Eva Johanssons bok: både geologi och kalkstenens användning genom tiderna.

Oulun yliopiston Virtuaalinen kivimuseo mahdollistaa geologisten näytteiden tarkastelun kotoa käsin

TAPIO SOUKKA

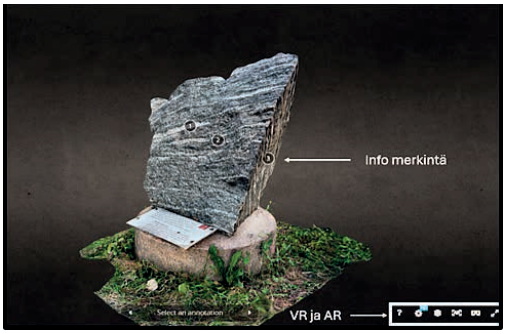
Kuva/photo: Tapio Soukka

Oulun yliopisto avasi alkuvuodesta 2026 virtuaalisen kivimuseon. Museon tarkoituksena on esitellä mineralogiaa ja geologiaa kaikille kiinnostuneille oleskelupaikasta riippumatta. Museo pohjautuu Sketchfabiin luotuun mineraali- ja kivilajikirjastoon, jota on rakennettu määrätietoisesti vuodesta 2024, ja se täydentyy edelleen. Sketchfab valikoitui julkaisualustaksi, sillä se on käytetyin sivusto AR- (augmented reality), VR- (virtual reality) ja 3D-mallien julkaisemiseen, jakamiseen ja katseluun. Sivustoa käyttävät mm. luonnontieteelliset keskusmuseot, yliopistot sekä lukuisat 3D-artistit. Museo toimii myös päänäyttämönä Oulu 2026 -kulttuuripääkaupunkivuoden ohjelmassa ”Virtuaalisesti geologiaa”.

Oulun yliopistossa toimi kivimuseo vuoteen 2013 asti. Lakkautuksen jälkeen osa museon näytteistä sijoitettiin yliopiston käytäville ja loput varastoitiin. Fyysisiin näytteisiin voi edelleen tutustua yliopiston käytävillä. Museon tarkoituksena on ollut alun perin toimia opetuksellisena museona, jossa esitellään geologiaa ja mineralogiaa. Kirjastoa varten skannattiin Oulun ja Turun yliopistojen kokoelmista n. 900 näytettä. Skannatut näytteet edustavat kivilajeja, malmeja ja mineraaleja eri puolilta Suomea ja maailmaa. Tämän lisäksi kokoelma sisältää kalliopaljastumia Suomesta ja Euroopasta. Kivipuistojakin on skannattu useampi: Utajärven kivipuisto Rokuan Unesco Geopark-alueelta, Heurekan kivipiha, Paltamon Kivesvaaran kivipuisto ja Oulun yliopiston kivipiha. Kaikkiaan malleja on n. 1 100. Kokoelma rakentui kirjoittajan vapaa-ajalla, eikä siihen ole käytetty ulkoista rahoitusta.

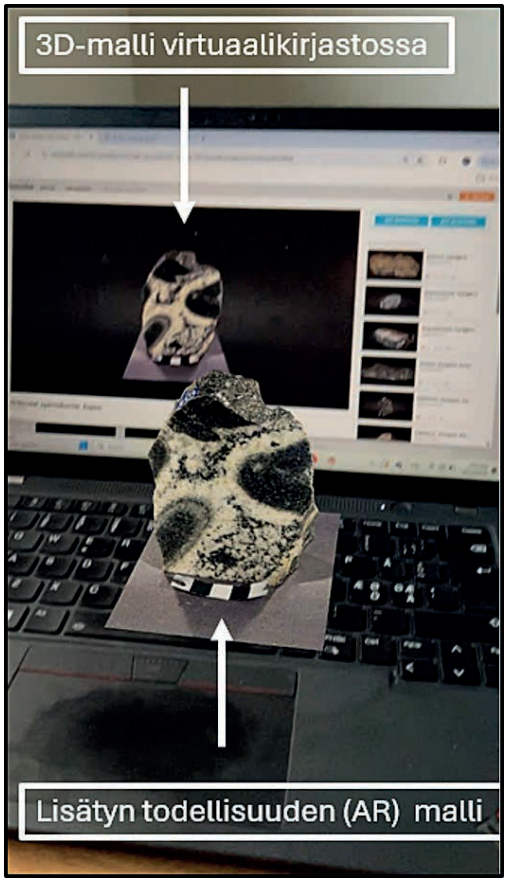
Virtuaalisia näytteitä on mahdollista tutkia joko tietokoneella tai mobiililaitteella (kuva 1). Paras tapa tutustua malleihin, on avata näyte lisätyn todellisuuden (AR) tilassa ja tutkia sitä puhelimen tai tabletin näytön avulla (kuva 2). Tällöin malli esiintyy luonnollisessa koossa ja katsellessa tuntuu, kuin olisi oikealla paljastumalla tai näyte olisi aidosti silmien edessä.

Näytteiden löydettävyys hakukoneilla on pyritty rakentamaan mahdollisimman helpoksi. Kirjoittamalla Googleen ”kivilaji”+3d tai ”kunta”+3d, hakukoneen ehdotuksiin tulee ensimmäiselle hakusivulle kyseisen kivilajin malli tai kunnan alueella olevat kivilajit. Sketchfabista on mahdollista saada mallin HTML-koodi, jolloin se voidaan lisätä osaksi nettisivua tai Moodle-oppimisympäristöä. Tätä hyödynnetään esimerkiksi Geologia.fi-sivustolla, jossa katsoja voi ensin lukea aiheesta ja sen jälkeen tarkastella 3D-mallia AR-tilassa.

Kuva 1. 3D-malli Lapinlahden gneissistä Sketchfabissa. Mielenkiintoisia piirteitä on merkattu numeroin näytteeseen. Alakulman palkista voi valita, missä muodossa näytettä halutaan tutkia. Kuva: Tapio Soukka

Figure 1. 3D model of Lapinlahti gneiss on Sketchfab. Interesting features of the specimen are indicated by numbers. The toolbar in the lower corner allows the user to select the preferred viewing mode for examining the specimen. Photo: Tapio Soukka

Kuva 2. Pallograniittinäyte tuotuna AR-mallina tietokoneen eteen tarkasteltavaksi. Kuva: Tapio Soukka

Figure 2. Orbicular granite specimen displayed as an AR model in front of a computer for examination. Photo: Tapio Soukka

Virtuaalisen museon tarkoituksena on tarjota eri oppiasteille mahdollisuus opettaa geologiaa tasavertaisesti, mukaan lukien peruskoulu. Riippuen oppilaitoksesta, kaikilla ei ole mahdollisuutta vierailla geologisilla kohteilla tai museoissa. Tämä korostuu erityisesti haja-asutusalueilla ja alueilla, joissa ei ole juuri kalliopaljastumia. Lisäksi perinteiset kivilaatikot ovat voineet kadota tai niitä ei ole ollutkaan. Kokoelman tarkoituksena ei ole kuitenkaan poistaa tai vähentää fyysisiin näytteisiin perustuvaa opetusta vaan täydentää sitä. Vierailut geologisilla kohteilla ovat edelleen geologisen opetuksen kulmakiviä, oppiasteesta riippumatta. Mikäli sinulla on tiedossa mielenkiintoinen paljastuma tai näyte ja haluaisit sen osaksi virtuaalista kirjastoa, otathan yhteyttä!

FM TAPIO SOUKKA
Virtuaalinen kivimuseo
Materiaalianalyysikeskus
Oulun yliopisto
(tapio.soukka@oulu.fi)

Tapio Soukka toimii käyttöinsinöörinä, väitöskirjatutkijana ja tuntiopettajana Oulun yliopistossa. Hänen väitöskirjatutkimuksensa liittyy malmimineralogisiin tutkimuksiin nano- ja mikromittakaavassa. Tapio harrastaa tieteen kansantajuistamista ja julkaisee tutkimuksiaan sekä mineraalivalokuviaan Instagramissa sivulla @kivitapsa.

Linkki Virtuaaliseen kivimuseoon: https://sketchfab.com/Soukka

Summary

Virtual rock museum by University of Oulu facilitates observation of geological specimens remotely

The University of Oulu launched a virtual rock museum in early 2026 as part of the Oulu2026 European Capital of Culture program. The museum provides open access to geology and mineralogy through an expanding collection of approximately 1,100 3D models of rocks, minerals, ores, outcrops, and rock gardens from Finland and around the world.

The collection is hosted on Sketchfab and can be explored on computers and mobile devices (Fig. 1.), including through augmented reality (AR) (Fig. 2.). The models can also be embedded in websites and digital learning environments, making them useful for geology education at different educational levels. The virtual museum is particularly intended to support equal access to geological education where physical specimens, museums, or field sites are not readily available. Rather than replacing physical specimens and fieldwork, it offers a complementary and accessible tool for teaching and exploring geology.

Onko sinulla Suomen Geologiseen Seuraan liittyviä muistoja?

Keräämme jäsenistön vapaamuotoisia muistoja Seuran historian varrelta! Jaettuja muisteloita voidaan julkaista Geologi-lehden juhlanumerossa (5–6/2026) ja muissa seuran historiaan liittyvissä teksteissä tulevaisuudessa. Omat muistosi pääset jakamaan oheisesta QR-koodista tai osoitteesta https://elomake.helsinki.fi/lomakkeet/141429/lomake.html.

Geologi-lehden juhlanumeroa varten jaathan muistosi viimeistään 30.10., kaavake on auki 31.12. asti.